

Janusz Mierzwa

Akceptacja wartości podstawowych przez młodzież szkolną

Seminare. Poszukiwania naukowe 21, 471-490

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ MIERZWA

AKCEPTACJA WARTOŚCI PODSTAWOWYCH PRZEZ MŁODZIEŻ SZKOLNĄ

WPROWADZENIE

Proces jednoczenia się kontynentu stał się impulsem do badań nad wartościami podstawowymi. Szczególną rolę w rozpoczęciu dyskusji nad tym problemem odegrała Republika Federalna Niemiec, a zwłaszcza Kościół niemiecki. Lata siedemdziesiąte XX w. ożywiły tę dyskusję w kręgach polityków, działaczy społecznych i naukowców. Zwrócono w niej uwagę na takie wartości, jak: godność osoby ludzkiej, prawa człowieka, wolność, życie (w tym także życie poczęte), równość, sprawiedliwość, solidarność i pokój. Te wartości nadają bowiem zarówno jednostkom, jak i społeczeństwom sens i identyfikację. Ponadto dostarczają tym podmiotom motywacji i legitymizacji do podejmowania decyzji i działań¹. Problem wartości, stojących na straży społecznego porządku przekonań, sprowadza się zatem do praw podstawowych, które są niezbędne w rozwoju jednostki i społeczeństwa².

W społeczeństwach pluralistycznych wartości podstawowe jednoczą ludzi w realizacji wspólnego dobra. Odnoszą się one do wszystkich grup społecznych i przez nie winny być szanowane i broniące. Odrzucenie wartości podstawowych prowadzi do deprawacji i alienacji społecznej³. W społeczeństwach socjalistycznych, do których należała Polska przez ostatnie prawie pół wieku, istniało pomieszanie wartości podstawowych z wartościami ostatecznymi⁴. Wraz ze zmianą ustrojową sfera świadomości społeczeństwa polskiego uległa głębokim przemianom.

¹ Por. W. Piwowarski, *Młodzież a wartości podstawowe*, w: *Religia w dobie przełomu w Polsce*, red. L. Adamczuk, Warszawa 1991, s. 107.

² Por. K. Ryczan, *Wartości katolików a typ środowiska miejskiego*, Lublin 1992, s. 168 n.

³ W. Piwowarski, *Państwo opiekuńcze: założenia i rzeczywistość*, „Roczniki Nauk Społecznych”, z. 1, s. 16.

⁴ Por. W. Piwowarski, *Wartości religijno-moralne młodzieży polskiej*, w: J. Mariański, W. Zdaniec, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 223–227.

nom. Zmiany społeczno-ustrojowe w Polsce po 1989 r. spowodowały przejście od wartości ascetycznych, takich jak: dyscyplina, posłuszeństwo, wierność ideałom, gotowość do ofiary i poświęcenia, do wartości samorealizacyjnych, jak: rodzina, małżeństwo, zdrowie, zabezpieczenie społeczne, standard życia, niezależność czy rozrywka. Są to wartości związane z prywatnością jednostki i jej egoizmem. Niedociągnięcia w obrębie wartości podstawowych danego narodu mogą przynieść zgubne następstwa dla jego przyszłości⁵.

W niniejszym opracowaniu „wartościami podstawowymi” nazywa się te wartości, które są „akceptowane przez wszystkich lub przynajmniej przez większość członków społeczeństwa, opierając się na nich dochodzą oni do konsensusu, dialogu oraz podejmują pozytywną kooperację dla wspólnego dobra”⁶. Traktowane są jako „normatywny etos”, jednoczący wszystkie siły społeczne w realizacji dobra wspólnego, będące celem państwa⁷.

W zamieszczonych poniżej analizach zostanie zaprezentowany poziom akceptacji wartości podstawowych przez młodzież szkół ponadpodstawowych, uczącą się w roku szkolnym 1996/97 w środowisku miejskim w Krośnie na Podkarpaciu. Charakteryzując tę zbiorowość, należy stwierdzić, że spośród 9410 uczniów większość stanowiły dziewczęta (57,4%), pochodzący ze wsi (61,3%) i częściej uczęszczający do szkół licealnych (42,3%) niż technicznych (30,2%) i zawodowych (27,5%). Generalnie jest to młodzież prawie w 100% ochrzczona w kościele rzymsko-katolickim, w 96% uczęszczająca na katechyzę i w zdecydowanej większości wierząca i systematycznie praktykująca. Wyłoniona z tej zbiorowości grupa reprezentatywna liczy 534 uczniów (5,7 % całej populacji), w tym: 122 uczniów z zasadniczych szkół zawodowych, 256 uczniów szkół licealnych i 156 uczniów, uczęszczających do szkół o profilu technicznym⁸. Badania zostały przeprowadzone przez autora opracowania od marca do maja 1997 r.

W pierwszym punkcie niniejszego opracowania zostaną omówione wartości uznawane i postulowane, w drugim – wartości odczuwane, a w trzecim zostanie poddany analizie konflikt w obszarze wartości podstawowych.

1. WARTOŚCI UZNAWANE I POSTULOWANE

Omawiając wartości podstawowe, S. Ossowski wyróżnił trzy kategorie. Do pierwszej zaliczył te, które aktualnie i bezpośrednio są atrakcyjne dla jednostki; do drugiej te, które nadal są atrakcyjne ze względu na wcześniejsze doznania; a w trzeciej umieścił wartości uznawane, ale nieodczuwane. Wartości podstawowe, które emocjonalnie angażują jednostkę i wydają się jej atrakcyjne lub mają w jej

⁵ Por. W. Piwowarski, *Młodzież...*, s. 108.

⁶ W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Lublin 1996, s. 243.

⁷ Por. W. Piwowarski, *Młodzież...*, s. 107.

⁸ Podane liczby badanych są wielkościami stałymi, dlatego nie będą zaznaczone w tabelach.

ocenie duże znaczenie, nazywane są często wartościami odczuwanymi. Obok nich wyróżnia się wartości uznawane, czyli funkcjonujące w społeczeństwie i narzucone jednostce przez to społeczeństwo⁹. Wartości uznawane, ale nieodczuwane, są niewspółmierne z wartościami odczuwanymi, ale nieuznanymi. Są to dwie odrębne kategorie wartości, stwarzające sytuacje, w których człowiek je uznaje, ale nie odczuwa, lub gdy jednostka odczuwa coś jako wartość, ale jej nie uznaje. Takie sytuacje mogą prowadzić do konfliktów w obszarze wartości¹⁰.

Wartości uznawane przez osobę, nawet przez nią nieodczuwane, orientują jej życie według tych walorów, budząc w ten sposób szacunek i uznanie społeczne, a sama jednostka staje się wzorem postępowania, który pociąga innych. Uznając pewne wartości, człowiek postępuje według kryterium obowiązku, powinności i uczciwości nawet wówczas, gdy te wartości nie są dla niego atrakcyjne.

W przeprowadzonych badaniach zaproponowano młodzieży zestaw 11 wartości podstawowych, które badani mogli uzupełnić o własne. Proponowany katalog wartości podstawowych utworzono z trzech źródeł: z chrześcijaństwa i tradycji narodowej (religia, prawda, wolność, demokracja, tolerancja i patriotyzm), z socjalistycznej przeszłości narodu (ideały socjalistyczne, równość i sprawiedliwość społeczna) i z nowszych ruchów społecznych (niepodległość, godność osoby ludzkiej, prawa człowieka, życie i solidarność)¹¹. Młodzież miała określić, które z tych wartości podstawowych są obecne w życiu Polaków (tab. 1).

T a b e l a 1. Wartości podstawowe uznawane przez Polaków, w opinii respondentów

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Miasto	Zaang.	Nieang.	Nie-syst.	Pozostali	
Patriotyzm	59,0	46,1	46,8	52,7	44,3	51,1	48,8	59,0	41,9	49,3
Religia	86,1	66,4	75,0	77,7	66,0	83,7	72,3	77,1	65,0	73,4
Prawda	23,8	19,1	25,6	24,8	17,2	25,0	24,0	14,5	21,4	22,1
Wolność	73,0	72,3	75,6	74,9	70,9	70,7	75,2	72,3	72,7	73,4
Demokracja	55,7	73,4	76,9	72,1	68,5	76,1	69,8	62,7	72,7	70,4
Sprawiedliwość społeczna	23,0	19,9	19,9	22,9	17,2	17,4	21,5	18,1	23,1	20,6
Równość społeczna	20,5	26,6	30,8	27,0	24,6	20,7	28,1	25,3	28,2	26,4
Godność osoby ludzkiej	33,6	33,2	33,3	35,1	30,5	26,1	33,9	38,6	34,2	33,3
Prawa człowieka	54,9	58,6	62,2	60,8	55,7	53,3	61,2	59,0	58,1	58,8

⁹ Por. S. Ossowski, *Z zagadnień psychologii społecznej*, w: *Dziela*, t. III, Warszawa 1966, s. 73.

¹⁰ Por. S. Ossowski, *Konflikty niewspółmiernych skal wartości*, w: *Dziela*, t. III, Warszawa 1966, s. 99.

¹¹ Por. W. Piwowarski, *Socjologia...*, s. 241.

Solidarność	42,6	39,1	50,0	46,1	38,4	53,3	40,9	38,6	42,7	43,1
Idealy socjalistyczne	26,2	34,4	36,5	32,3	34,5	32,6	34,7	37,4	27,4	33,2
Inne	0,8	2,0	1,3	1,3	2,0	1,1	1,2	1,2	2,6	1,5
Trudno powiedzieć	0,8	0,8	0,6	0,6	1,0	0,0	0,8	2,4	0,0	0,8
Brak danych	3,3	3,9	2,6	3,1	3,5	1,1	3,3	2,4	6,0	3,4

Zebrane wyniki badań wskazują, że najczęściej uznawanymi przez młodzież wartościami podstawowymi, funkcjonującymi w życiu ogółu Polaków są: religia (73,4%), wolność (również 73,4%) i demokracja (70,4%). Duże uznanie w wyborach młodzieży znalazły również prawa człowieka (58,8%), patriotyzm (49,3%) i solidarność (43,1%). Co trzeci respondent był przekonany do obecności w polskim społeczeństwie takich wartości, jak godność osoby ludzkiej (33,2%) i ideały socjalistyczne (również 33,2%). Natomiast takie wartości, jak: równość społeczna (26,4%), prawda (22,1%) i sprawiedliwość społeczna (20,6%) są najrzadziej postzegane przez młodzież, jako obecne w życiu Polaków.

Zestawiając powyższe wyniki z ogólnopolskimi wynikami badań z 1988 r.¹² oraz porównując je z wynikami podobnych badań przeprowadzonych na początku lat dziewięćdziesiątych przez K. Ryczana w południowo-wschodniej Polsce¹³, będzie można stwierdzić kierunek zmian w wyborach i preferencjach wartości podstawowych w środowisku szkolnym Krosna nad Wisłokiem. Badane środowisko jest bowiem porównywalne do średniego miasta (Przemyśl) ze wspomnianych badań, przeprowadzonych na Podkarpaciu. Kierunek tych zmian w deklaracjach badanych ukazuje, że niektóre wartości w okresie jednego dziesięciolecia (1988–1997) zyskały na znaczeniu, a inne straciły. Wartością ciągle wysoko cenną jest religia (60,1%; 67,1%; 73,4%) i wolność (42,9%; 60%; 73,4%). Natomiast w porównywalnym okresie można zauważyć duży wzrost znaczenia warto-

¹² Badania objęły 1200 osób, w tym 400 studentów i 800 uczniów. Wyniki na reprezentatywnej próbie uczniów (N=750) prezentują następującą kolejność wyborów: religia (60,1%), wolność (42,9%), patriotyzm (36%), prawa człowieka (35,6%), ideały socjalistyczne (34,8%), demokracja (26,9%), równość społeczna (24%), solidarność (22,4%), godność osoby ludzkiej (21,9%), prawda (16,3%), sprawiedliwość społeczna (15,3%). Za: W. Piwowarski, *Stosunek uczniów i studentów do podstawowych wartości społeczeństwa polskiego*, „Życie Katolickie” 9, 1990, nr 2, s. 63–68.

¹³ Badania przeprowadzono wśród uczniów szkół średnich i ich rodziców w trzech różnych miastach: w Rzeszowie (150 tys. mieszk.), w Przemyślu (66 tys.) i w Przeworsku (14 tys.). Wyniki z badań na reprezentatywnych grupach uczniów zostaną podane w analogicznej kolejności, jak wymienione wyżej nazwy miast. Młodzież dokonała następujących wyborów: religia (81,4%; 67,1%; 77,4%), wolność (54,3%; 60,0%; 56,5%), patriotyzm (52,9%; 57,1%; 45,2%), godność osoby ludzkiej (37,1%; 34,3%; 32,3%), prawda (41,4%; 32,9%; 22,6%), sprawiedliwość społeczna (24,3%; 34,3%; 35,5%), prawa człowieka (21,4%; 21,4%; 17,7%), demokracja (21,4%; 15,7%; 12,9%), solidarność (25,7%; 21,4%; 11,3%), równość społeczna (12,9%; 8,6%; 11,3%) i zabezpieczenie społeczne (5,7%; 14,3%; 8,1%). K. Ryzan, *Wartości...*, s. 173.

ści „demokracja”. Jeżeli w badaniach ogólnopolskich z 1988 r. co czwarty z badanych (26,9%) dostrzegał obecność tej wartości w życiu Polaków, a w czasie zmian ustrojowych (1989/90) co szósty (15,7%) – to w 1997 r. ponad dwie trzecie respondentów (70,4%) wskazuje na obecność tej wartości. W tym samym przedziale czasu zdewaluowała się przede wszystkim prawda (16,3%; 32,9%; 22,1%). Wzrost uznania dla tej wartości w dobie przemian (32,9%) może świadczyć o nadziei lepszego życia opartego na prawdzie, a postrzegana kilka lat później tendencja odwrotna (22,1%), może wskazywać na brak zaufania.

Obserwowane kierunki postrzegania obecności wartości podstawowych w życiu Polaków mogą przynieść zgubne skutki dla przyszłości narodu. Przy powszechnym braku rozumienia pojęcia „demokracja”, na którą powołuje się coraz więcej osób oraz wobec zaniku poczucia prawdy w życiu codziennym, może wystąpić niebezpieczeństwo manipulacji społeczeństwem, jego wyborami i zachowaniami. Rolę manipulatora mogą tu spełnić środki masowego przekazu. Kościół, realizując swoją misję głoszenia Słowa „aż po krańce ziemi”, mając na uwadze procesy globalizacji, powinien również uwzględnić te tendencje w swoim posłannictwie.

W obrębie świadomości respondentów, dotyczącej obecności wartości podstawowych uznawanych przez Polaków, występują duże zróżnicowania. Główną zmienną, różnicującą oceny badanych, jest „typ szkoły”. Ta zmienna różnicuje świadomość młodzieży w odniesieniu do takich wartości, jak: religia, demokracja i patriotyzm. Młodzież ucząca się w ZSZ (86,1%) znacznie częściej niż uczniowie szkół technicznych (75%) i licealnych (66,4%) stwierdza, że religia jest główną wartością uznawaną przez Polaków. Podobna kolejność wyborów występuje przy wskazaniu wartości „patriotyzm” (ZSZ – 59%, techn. – 46,8%, lic. – 6,1%). Z kolei uczniowie szkół maturalnych (techn. – 6,9%, lic. – 3,4%) znacznie częściej niż ich koledzy z zawodówek (55,7%) wskazują na obecność demokracji w polskim społeczeństwie.

Analiza zróżnicowań, wprowadzonych przez pozostałe zmienne, pozwala na wysunięcie wniosku, że młodzież pochodząca ze wsi znacznie częściej niż mieszkańcy miast docenia znaczenie wartości wywodzących się przede wszystkim z chrześcijaństwa i tradycji narodowej (religia, prawda, wolność i patriotyzm) oraz z nowoczesnych ruchów większościowych (godność osoby ludzkiej i prawa człowieka). Z kolei zaangażowani w życie religijne częściej niż pozostałe kategorie typu religijności podkreślali obecność religii, solidarności i demokracji.

Wartości uznawane pragniemy przekazywać innym lub oczekujemy, że będą one również uznawane przez innych ludzi. Nazywamy je wówczas wartościami postulowanymi (tab. 2).

T a b e l a 2. Wartości postulowane dla Polaków, w opinii respondentów

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic	Tech.	Wieś	Mia- sto	Zaang.	Nie- zaang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Patriotyzm	66,4	80,9	78,9	77,1	76,9	80,4	78,9	69,9	75,2	77,0
Religia	77,9	77,7	75,0	81,2	70,4	84,8	83,1	71,1	62,4	77,0
Prawda	86,1	93,4	89,1	90,9	90,6	90,2	91,7	92,8	86,3	90,5
Wolność	72,1	73,8	73,1	73,7	72,9	79,4	74,4	67,5	70,1	73,2
Demokracja	54,9	66,0	51,3	57,4	62,1	64,1	59,1	56,6	57,3	59,2
Sprawiedliwość społeczna	77,9	87,9	90,4	86,2	86,7	92,4	88,0	84,3	79,5	86,3
Równość społeczna	70,5	81,3	82,1	79,3	79,8	83,7	80,6	81,9	70,1	79,0
Godność osoby ludzkiej	77,9	84,8	85,3	84,3	82,3	92,4	83,1	77,1	81,2	83,3
Prawa człowieka	70,5	77,0	73,7	73,7	76,9	79,4	73,6	72,3	74,4	74,5
Solidarność	59,0	71,9	64,1	65,8	69,0	68,5	67,4	62,7	66,7	66,7
Ideale socjalistyczne	22,1	16,4	8,3	14,7	16,8	20,7	15,7	15,7	10,3	15,4
Inne	8,2	3,9	1,9	3,5	5,4	2,2	3,7	4,8	6,8	4,3
Trudno powiedzieć	0,8	0,0	1,3	0,3	1,0	0,0	0,4	1,2	0,9	0,6
Brak danych	1,6	1,2	1,9	0,9	2,0	1,1	1,2	0,0	3,4	1,5

Z danych zamieszczonych w tabeli 2 wynika, że hierarchia wartości postulowanych przez młodzież dla wszystkich Polaków jest diametralnie różna od porządku wartości uznawanych. Jeżeli wśród wartości uznawanych stwierdzono zanik prawdy w życiu społecznym, to propozycją zdecydowanej większości młodzieży (90,5%) jest postulat odnalezienia prawdy. Ta podstawowa wartość stoi na czele całej hierarchii wartości postulowanych. Kolejne wartości postulowane przez zdecydowaną większość uczestników badań dotyczą: sprawiedliwości społecznej (86,3%), godności osoby ludzkiej (83,3%), równości społecznej (79%), patriotyzmu (77%), religii (77%), praw człowieka (74,5%), wolności (73,2%) i ludzkiej solidarności (66,7%). Demokracja, która w hierarchii wartości uznawanych została oceniona przez młodzież na trzeciej pozycji, wśród wartości postulowanych znalazła się na dziesiątym miejscu (59,2%), a ideały socjalistyczne (15,4%) zajmują ostatnią lokatę w kafeterii postulowanych wartości¹⁴.

¹⁴ We wspomnianych wcześniej ogólnopolskich badaniach przeprowadzonych przez ZSR „Pallotinum” w 1988 r. wartości postulowane tworzyły następującą hierarchię: prawda (74,3%), sprawiedliwość społeczna (71,9%), godność osoby ludzkiej (70,4%), prawa człowieka (58,9%), wolność (57,9%), patriotyzm (57,3%), równość społeczna (56,3%), solidarność (50,9%), religia (47,6%), demokracja (46,3%) i ideały socjalistyczne (12,7%). W. Piwowarski, *Podstawowe wartości społeczeństwa polskiego*, w: *Socjologia...*, s. 247.

Porównując wyniki badań w zakresie wartości uznawanych i postulowanych, można zauważyć pewną zależność, mianowicie: im wyższy poziom świadomości wartości postulowanych, tym niższy wskaźnik postrzegania ich jako uznawane i funkcjonujące w społeczeństwie. Różnice tych wskaźników są bardzo duże i odnoszą się do większości wartości: prawdy (różnica 68,4%), sprawiedliwości społecznej (różnica 65,7%), równości społecznej (różnica 52,6%), godności osoby ludzkiej (różnica 50%), patriotyzmu (różnica 27,7%), solidarności (różnica 23,6%), praw człowieka (różnica 15,7%), i religii (różnica 3,6%). Pozostałe wartości takie, jak: wolność, demokracja i ideały socjalistyczne są postulowane w mniejszym stopniu niż postrzegane jako funkcjonujące w polskim społeczeństwie. Zebrane wyniki badań nad wartościami postulowanymi różnicują poszczególne zmienne społeczne.

„Typ szkoły” ujawnia, że pomiędzy maturzystami a uczniami szkół zawodowych istnieją znaczne różnice w poziomie akceptacji wartości postulowanych. Licealiści znacznie częściej postulowali takie wartości, jak: prawda, patriotyzm, solidarność i demokracja. Uczęszczający do szkół o profilu technicznym częściej zwracali uwagę na sprawiedliwość społeczną, godność osoby ludzkiej i równość społeczną, natomiast uczniowie z ZSZ częściej niż pozostali postulowali ideały socjalistyczne.

„Pochodzenie” respondentów ukazuje zróżnicowanie w poziomie dwóch wartości: religia i demokracja. Mieszkający na wsi (81,2%) częściej niż w mieście (70,4%) postulują większą obecność religii w życiu Polaków, z kolei młodzież miejska (62,1%) częściej niż wiejska (57,4%) twierdzi, że tą wartością powinna być demokracja.

„Typ religijności” wskazuje, że zróżnicowania w poziomie wartości postulowanych są uzależnione od częstotliwości praktyk religijnych. Uczniowie systematycznie praktykujący częściej podkreślali takie wartości, jak: godność osoby ludzkiej, sprawiedliwość społeczną, religię, równość społeczną i patriotyzm. Natomiast niesystematyczni częściej wybierali prawdę jako wartość postulowaną polskiemu społeczeństwu.

Podsumowując analizy badań w zakresie podstawowych wartości uznawanych przez Polaków, należy stwierdzić, że młodzież dostrzega zanik niektórych wartości, wywodzących się z tradycji i historii narodu, jak: prawda, godność człowieka i patriotyzm. Częściej postrzega je jeszcze młodzież wiejska, wśród której tradycja jest mocniej zakorzeniona niż w środowisku miejskim. Specyfika życia w mieście stwarza anonimowość, alienację i deregulację więzi społecznych. Wartości słabo odczuwane przez młodzież są częściej postulowane jako ważne w życiu całego polskiego społeczeństwa.

Potrzebę tych wartości powinny w większym stopniu zauważać instytucje wychowawcze. Jak zauważa W. Piwowski „organizacja oraz przyszłość jakiegogo społeczeństwa i państwa zależy od uświadomienia i urzeczywistnienia warto-

ści podstawowych. W Polsce, mimo świadomości społeczeństwa, politycy nie dostrzegają ani jednego, ani drugiego¹⁵.

Jednostka ludzka, podobnie jak i ludzka społeczność potrzebuje sensu i tożsamości. Odnajdując je, człowiek ma poczucie „zakorzenienia” w swoim narodzie i jest z niego dumny. Zapytano młodzież, czy czuje się dumna z faktu bycia Polakiem (tab. 3).

T a b e l a 3. Duma z bycia Polakiem, w opinii respondentów

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	86,1	66,4	80,8	79,9	68,5	86,9	74,8	77,1	65,0	75,1
Nie	0,8	7,4	3,9	3,1	7,9	2,2	3,7	3,6	10,3	4,9
Trudno powiedzieć	11,5	23,8	14,7	15,4	22,1	9,8	19,0	18,1	23,9	18,3
Brak danych	1,6	2,4	0,6	1,6	1,5	1,1	2,5	1,2	0,8	1,7
	V = 0,143 p < 0,001			V = 0,145 p < 0,01		V = 0,132 p < 0,01				

Ponad trzy czwarte młodzieży (75,1%) odpowiedziało twierdząco, co dwudziesty respondent (4,9%) przecząco, a co piąty (20%) nie potrafił udzielić odpowiedzi na to pytanie (trudno powiedzieć i brak danych). Wyrażoną opinię istotnie różnicowały wszystkie zmienne. Dumę z bycia Polakiem najslabiej odczuwają uczniowie szkół licealnych (66,4%), mieszkańcy miast (68,5%) i niewierzący (65%).

Polskie społeczeństwo przekształca się w ostatnim dziesięcioleciu XX w. ze „społeczeństwa losu” w „społeczeństwo wyboru”. Narzucony przez system totalitarny model społeczeństwa losu charakteryzował się brakiem alternatyw i perspektyw rozwoju. Odrzucając po 1989 r. ten typ społeczeństwa, wybrano pluralizm społeczny, charakteryzujący się szeroką możliwością opcji i wyborów. Niestety odpowiedzialni za transformację nie docenili wartości podstawowych, funkcjonujących w polskim społeczeństwie. Nie mieli tej świadomości ani „twórcy okrągłego stołu”, ani konstytucjonaliści, projektujący nową Konstytucję III RP. Wartości podstawowe nadal stanowią poważny i nierozwiązany problem w polskim społeczeństwie¹⁶.

¹⁵ Tamże, s. 250.

¹⁶ Por. tamże, s. 241 n.

2. WARTOŚCI ODCZUWANE

W życiu jednostek i społeczeństw wartości są głębiej zakorzenione niż światopoglądy i ideologie społeczne. Co więcej, wartości w znacznie mniejszym stopniu podlegają zmianom niż postawy i orientacje życiowe. Dlatego motywacji do działań dostarczają przede wszystkim wartości¹⁷. Te z nich, które angażują jednostkę, wydają się jej atrakcyjne lub mające dla niej duże znaczenie, nazywa się często wartościami odczuwanymi¹⁸. Akceptacja wartości zależy więc od ich atrakcyjności i emocjonalnego zaangażowania podmiotu wobec nich. Narzucone jednostce mogą z czasem stać się wartościami uznanymi, jeśli wzbudzą przekonanie o ich potrzebie czy konieczności¹⁹. Za wskaźnik dużego zaangażowania osobistego jednostki przyjęto gotowość narażenia własnego życia w obronie jakiejś wartości²⁰.

W celu uzyskania opinii młodzieży na temat wartości przez nich odczuwanych, postawiono pytanie: Czy warto narażać życie w obronie wartości podstawowych? W zestawie proponowanych odpowiedzi uczniowie mogli wybrać jedną z trzech możliwości: „tak” (warto narażać swoje życie), „nie” (nie warto) lub „trudno powiedzieć” w odniesieniu do 11 wartości: prawda, ojczyzna, sprawiedliwość, wolność, własne przekonania, równość społeczna, religia, pokój, godność osoby ludzkiej, idee socjalizmu, ludzkie życie. Zebrane wyniki badań zawierają kolejne tabele: od tab. 4 do tab. 14.

T a b e l a 4. Stosunek młodzieży do prawdy

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia-sto	Za-ang.	Nieza-ang.	Nie-syst.	Pozo-stali	
Tak	70,5	59,4	62,2	66,8	56,7	67,4	66,5	57,9	54,7	62,7
Nie	4,1	7,4	3,8	4,7	6,9	2,2	3,3	8,4	11,1	5,6
Trudno powiedzieć	17,2	30,9	28,2	23,8	31,5	25,0	26,1	32,5	26,5	27,0
Brak danych	8,2	2,3	5,8	4,7	4,9	5,4	4,1	1,2	7,7	4,7
	V = 0,100 p < 0,05			V = 0,107 p ...		V = 0,122 p < 0,02				

¹⁷ Tamże, s. 242 n.

¹⁸ Por. S. Ossowski, *Z zagadnień...*, s. 73.

¹⁹ Por. T. Śmiech, *Akceptacja wartości religijno-moralnych w środowisku szkolnym*, Lublin 1997, [mps B KUL], s. 230.

²⁰ Por. K. Ryczan, *Wartości...*, s. 175.

Tabela 5. Obrona Ojczyzny w opinii młodzieży

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	85,2	73,4	82,1	85,0	69,5	82,6	83,1	74,7	69,2	78,7
Nie	4,9	6,7	5,8	3,1	9,8	1,1	4,6	8,4	11,1	6,0
Trudno powiedzieć	6,6	19,1	8,3	9,7	18,2	16,3	10,7	15,7	13,7	13,1
Brak danych	3,3	0,8	3,8	2,2	2,5	0,0	1,6	1,2	6,0	2,2
	V = 0,123 p < 0,01			V = 0,196 p < 0,001		V = 0,119 p < 0,05				

Tabela 6. Młodzież a konieczność obrony sprawiedliwości

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	74,6	66,0	67,3	72,4	62,1	73,9	69,4	68,7	61,5	68,3
Nie	1,6	6,3	5,8	4,4	5,4	4,3	3,3	3,6	10,3	5,1
Trudno powiedzieć	14,8	25,4	21,8	16,9	30,0	18,5	22,7	24,1	21,4	21,9
Brak danych	9,0	2,3	5,1	6,3	2,5	3,3	4,6	3,6	6,8	4,7
	V = 0,093 p ...			V = 0,152 p < 0,01		V = 0,100 p ...				

Tabela 7. Młodzież a wolność

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	85,2	81,3	84,0	85,0	80,3	82,6	83,9	84,3	80,3	83,0
Nie	2,5	1,9	2,5	2,5	2,0	1,1	2,1	4,8	1,7	2,2
Trudno powiedzieć	8,2	13,7	5,8	7,5	13,8	9,8	9,9	9,6	11,1	10,1
Brak danych	4,1	3,1	7,7	5,0	3,9	6,5	4,1	1,2	6,9	4,7
	V = 0,081 p ...			V = 0,102 p ...		V = 0,056 p ...				

Tabela 8. Młodzież a obrona własnych przekonań

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nie- zaang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	48,4	58,6	52,6	53,3	56,2	56,5	53,3	49,4	59,0	54,5
Nie	11,5	13,7	18,0	15,0	13,8	10,9	14,9	14,5	16,2	14,4
Trudno powiedzieć	31,1	23,8	22,4	24,8	26,1	25,0	26,4	32,5	17,1	25,1
Brak danych	9,0	3,9	7,0	6,9	3,9	7,6	5,4	3,6	7,7	6,0
	V = 0,078 p ...			V = 0,025 p ...		V = 0,083 p ...				

Tabela 9. Młodzież a równość społeczna

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	41,8	41,0	34,6	39,2	39,4	50,0	36,4	41,0	35,9	39,3
Nie	5,7	14,1	10,3	8,2	16,3	5,4	12,4	10,8	12,8	11,1
Trudno powiedzieć	41,8	41,0	46,8	44,8	39,9	39,2	44,2	45,8	41,0	42,9
Brak danych	10,7	3,9	8,3	7,8	4,4	5,4	7,0	2,4	10,3	6,7
	V = 0,084 p ...			V = 0,126 p < 0,02		V = 0,085 p ...				

Tabela 10. Młodzież a religia

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	75,4	64,1	73,7	76,8	57,1	84,8	80,6	59,1	41,9	69,5
Nie	3,3	9,4	5,1	3,1	12,3	1,1	2,1	6,0	21,4	6,7
Trudno powiedzieć	15,6	23,8	17,3	15,7	28,1	13,0	14,0	33,7	28,2	20,0
Brak danych	5,7	2,7	3,9	4,4	2,5	1,1	3,3	1,2	8,5	3,8
	V = 0,104 p < 0,05			V = 0,249 p < 0,001		V = 0,298 p < 0,001				

Tabela 11. Młodzież a pokój

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic	Tech	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	82,8	81,6	83,4	85,6	78,3	85,9	85,1	72,3	81,2	82,4
Nie	0,0	2,7	1,9	1,2	3,0	0,0	2,1	0,0	4,3	1,9
Trudno powiedzieć	9,8	13,3	9,6	9,1	15,3	11,9	9,9	19,3	8,5	11,4
Brak danych	7,4	2,4	5,1	4,1	3,4	2,2	2,9	8,4	6,0	4,3
	V = 0,067 p ...			V = 0,115 p < 0,05		V = 0,118 p < 0,05				

Tabela 12. Młodzież a godność ludzka

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic	Tech.	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	61,5	66,0	56,4	61,8	63,1	73,9	61,2	55,4	59,8	62,2
Nie	4,1	6,3	7,1	5,6	6,9	1,1	7,4	7,2	6,0	6,0
Trudno powiedzieć	23,0	23,1	28,2	24,1	26,1	20,7	25,6	30,2	21,4	24,5
Brak danych	11,5	4,7	8,3	8,5	3,9	4,3	5,8	7,2	12,8	7,3
	V = 0,058 p ...			V = 0,025 p ...		V = 0,096 p ...				

Tabela 13. Młodzież a idee socjalistyczne

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	11,5	4,7	1,9	5,0	3,9	6,5	4,5	6,0	6,0	5,4
Nie	21,3	54,3	55,8	42,0	56,2	37,0	50,4	45,8	49,6	47,2
Trudno powiedzieć	51,6	34,4	31,4	41,4	33,5	45,6	37,2	42,2	28,2	37,5
Brak danych	15,6	6,6	10,9	11,6	6,4	10,9	7,9	6,0	16,2	9,9
	V = 0,215 p < 0,001			V = 0,128 p < 0,02		V = 0,089 p ...				

Tabela 14. Młodzież a ludzkie życie

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia- sto	Za- ang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Tak	90,2	91,4	92,2	94,0	88,2	93,5	93,8	91,6	84,6	91,4
Nie	0,0	1,6	2,6	0,6	2,9	0,0	0,4	0,0	6,0	1,5
Trudno powiedzieć	4,1	5,1	2,6	1,9	6,9	2,2	2,9	6,0	6,8	4,1
Brak danych	5,7	1,9	2,6	3,5	2,0	4,3	2,9	2,4	2,6	3,0
	V = 0,066 p ...			V = 0,156 p < 0,01		V = 0,157 p < 0,001				

Na podstawie zebranych danych można jednoznacznie stwierdzić, że zdecydowana większość młodzieży (91,4%) gotowa jest narażać swoje życie w obronie ludzkiego życia. Czterech na pięciu badanych gotowych jest narażać swoje życie w obronie wolności (83,0%), pokoju (82,4%) i ojczyzny (78,7%), a prawie siedmiu z dziesięciu respondentów w obronie religii (69,5%) i sprawiedliwości (68,3%). Ponad trzy piąte młodzieży angażuje się w obronie prawdy (62,7%) i godności osoby ludzkiej (62,2%), a ponad połowa w obronie własnych przekonań (54,5%). Równość społeczna (39,3%) i idee socjalistyczne (5,4%) są słabo odczuwane przez młodzież jako wartości, za które warto się poświęcać²¹. Młodzież gotowa jest narażać swoje życie przede wszystkim w obronie ludzkiego życia, wolności, pokoju i ojczyzny. Natomiast młodzież nie odczuwa potrzeby obrony idei socjalistycznych (47,2%), własnych przekonań (14,4%), równości społecznej (11,1%), religii (6,7%), Ojczyzny (6%), godności (6%), prawdy (5,6%), sprawiedliwości (5,1%), wolności (2,2%), pokoju (1,9%) i ludzkiego życia (1,5%). Trudności z udzieleniem odpowiedzi badani wykazali wobec obrony równości społecznej (42,9%), idei socjalistycznych (37,5%), prawdy (27%), własnych przekonań (25,1%), godności ludzkiej (24,5%), sprawiedliwości (21,9%), religii (20%), Ojczyzny (13,1%), pokoju (11,4%), wolności (10,1%) i ludzkiego życia (4,1%).

Warto zwrócić uwagę na kategorię odpowiedzi „trudno powiedzieć”, w której wysokie wskaźniki procentowe mogą świadczyć o zachodzącym procesie przemian w sferze wartości, np. wysoki wskaźnik tej kategorii odpowiedzi (37,5%) przy ideałach socjalistycznych może świadczyć o reminiscencji propagandy o wyższości socjalizmu. Można tu dostrzec również pewną zależność: im starszy wiek, tym więcej niezdecydowania („trudno powiedzieć”).

²¹ Hierarchia wartości odczuwanych w ogólnopolskich badaniach z 1988 r. przedstawiała się następująco: „ludzkie życie” (94,2%), „wolność” (84,9%), „pokój” (84,5%), „Ojczyzna” (82,3%), „religia” (70,2%), „sprawiedliwość” (69,4%), „godność osoby ludzkiej” (64,5%), „prawda” (62,5%), „obrona własnych przekonań” (51,5%), „równość społeczna” (37,7%) i „idee socjalistyczne” (8,0%). Zob. W. Piwowarski, *Stosunek uczniów i studentów...*, s. 67.

Szczegółowa analiza korelacji zmiennych wykazała nieznaczną siłę związku między wyrażonymi opiniami a poszczególnymi zmiennymi (tab. 15).

T a b e l a 15. Wartości, za które warto oddać życie, w opinii respondentów
Współczynniki V Cramera

Kategorie wartości	Typ szkoły	Pochodzenie	Typ religijności	Płeć	Wiek
Prawda	0,100 p < 0,05	0,107 p ...	0,122 p < 0,02	0,188 p < 0,001	0,096 p ...
Ojczyzna	0,123 p < 0,01	0,196 p < 0,001	0,119 p < 0,05	0,129 p < 0,02	0,032 p ...
Sprawiedliwość	0,093 p ...	0,152 p < 0,01	0,100 p ...	0,075 p ...	0,026 p ...
Wolność	0,081 p ...	0,102 p ...	0,056 p ...	0,035 p ...	0,168 p < 0,001
Własne przekonania	0,078 p ...	0,025 p ...	0,083 p ...	0,191 p < 0,001	0,111 p < 0,05
Równość społeczna	0,084 p ...	0,126 p < 0,02	0,085 p ...	0,118 p < 0,05	0,031 p ...
Religia	0,104 p < 0,05	0,249 p < 0,001	0,298 p < 0,001	0,103 p ...	0,163 p < 0,01
Pokój	0,067 p ...	0,115 p < 0,05	0,118 p < 0,05	0,066 p ...	0,084 p ...
Godność osoby ludzkiej	0,058 p ...	0,025 p ...	0,096 p ...	0,146 p < 0,01	0,089 p ...
Idee socjalistyczne	0,215 p < 0,001	0,128 p < 0,02	0,089 p ...	0,222 p < 0,001	0,061 p ...
Ludzkie życie	0,066 p ...	0,156 p < 0,01	0,157 p < 0,001	0,098 p ...	0,062 p ...

Zmienna „typ szkoły” wprowadza różnice przy wartościach: obrona idei socjalistycznych (p < 0,001), Ojczyzny (p < 0,01), prawdy (p < 0,05) i religii (p < 0,05). We wszystkich tych kategoriach młodzież szkół zawodowych częściej niż młodzież szkół maturalnych deklarowała gotowość oddania swego życia w obronie wspomnianych wartości, czyli w obronie idei socjalistycznych (ZSZ – 11,5%, lic. – 4,7%, techn. – 1,9%), w obronie Ojczyzny (ZSZ – 85,2%, techn. – 82,1%, lic. – 73,4%), prawdy (ZSZ – 70,5%, techn. – 62,2%, lic. – 59,4%) i religii (ZSZ – 75,4%, techn. – 73,7%, lic. – 64,1%).

„Pochodzenie” badanych wprowadziło zróżnicowania istotne statystycznie w relacji do takich wartości, jak: Ojczyzna (p < 0,001), religia (p < 0,001), sprawiedliwość (p < 0,01), ludzkie życie (p < 0,01), równość społeczna (p < 0,02), idee socjalistyczne (p < 0,02) i pokój (p < 0,05). Młodzież pochodząca ze wsi częściej niż młodzież miejska gotowa była narażać własne życie w obronie następujących wartości: Ojczyzna (W – 85%, M – 69,5%), religia (W – 76,8%, M – 57,1%), sprawiedliwość (W – 72,4%, M – 62,1%), ludzkie życie

(W – 94%, M – 88,2%) i pokój (W – 85,6%, M – 78,3%). Mniejsze zróżnicowanie, chociaż istotne, dostrzega się przy wartościach równość społeczna (M – 39,4%, W – 39,2%) i idee socjalistyczne (W – 5%, M – 3,9%).

Zmienna „typ religijności” wnosi zróżnicowania istotne w poziom akceptacji następujących wartości: religia ($p < 0.001$), ludzkie życie ($p < 0.001$), prawda ($p < 0.02$), Ojczyzna ($p < 0.05$) i pokój ($p < 0.05$). Uczniowie zaangażowani w życie Kościoła częściej deklarowali gotowość poświęcenia się dla takich wartości jak: pokój (85,9%), religia (84,8%) i prawda (67,4%). Natomiast niezaangażowani religijnie uczniowie częściej niż inni podkreślali gotowość obrony ludzkiego życia (93,8%) i Ojczyzny (83,1%).

W podsumowaniu możemy stwierdzić, że badana grupa młodzieży w pierwszej kolejności preferuje obronę wartości, wyrosłych na gruncie historii, religii i polskiej tradycji (ludzkie życie, wolność, pokój, ojczyzna, religia, sprawiedliwość i prawda). Wydaje się jednak, że pewna część młodzieży, odczuwająca ludzkie życie jako naczelną wartość podstawową, ma jedynie na uwadze konkretnego – tu i teraz żyjącego – człowieka. Na wysunięcie takiego wniosku pozwalają nam zamieszczone wcześniej wyniki badań, które dotyczą aborcji i eutanazji. Nie wnikając w bardziej szczegółowe analizy, należy mieć nadzieję na dobrą prognozę obrony tej wartości. Od wychowawców i obiektywizmu mediów, przekazujących wiedzę medyczną zależeć będzie w dużej mierze faktyczne uznanie przez młode pokolenie ludzkiego życia od momentu poczęcia aż po naturalny kres. Można zauważyć również pewną zależność: im wyższa intensywność praktyk religijnych, tym wyższy poziom akceptacji i gotowości poświęcenia własnego życia za takie wartości, jak pokój, religia i prawda.

3. KONFLIKT W OBSZARZE WARTOŚCI PODSTAWOWYCH

Można zauważyć, gdy wartości uznawane wykazują dość wysoką stabilizację w życiu jednostki, to wartości odczuwane mogą podlegać zmianom, gdyż są przedmiotem naszych pragnień. Rozbieżność między tym, co się uznaje lub postuluje a tym, co się odczuwa, może prowadzić do konfliktów psychicznych, do sprzeczności i podziałów²². Generalnie konflikty pojawiają się w obszarze przekonań i wartości. „Chodzi o to – jak pisze W. Piwowarski – czy jednostka ma tak mocno ugruntowane przekonania, że gotowa byłaby oddać życie w obronie pewnych wartości”²³.

²² Por. T. Śmiech, *Akceptacja...*, s. 237.

²³ W. Piwowarski, *Młodzież a wartości...*, s. 128.

Najczęstszą przyczyną podziałów są tzw. wartości konfliktowe: moralność, polityka, ekonomia i kultura²⁴. W przeprowadzonych badaniach, opartych na ankiecie z ogólnopolskich badań zwrócono uwagę na dwa źródła konfliktu: „wiara i życie” oraz „nauka i życie”. Jednak przed rozpoczęciem szczegółowych analiz warto jeszcze raz odwołać się do opinii młodzieży, wyrażonej powyżej, o gotowości narażenia życia w obronie własnych przekonań i w obronie ludzkiego życia. Wyniki akceptacji tych wartości zawarte są w tab. 8 i w tab. 14.

Jeśli chodzi o przekonania (tab. 8), to ponad połowa badanych (54,5%) gotowa jest narazić swoje życie w ich obronie. Opinię taką częściej wyrażają licealiści niż uczniowie pozostałych typów szkół, są to częściej mieszkańcy miast niż wiosek i częściej niewierzący niż wierzący. Natomiast w przypadku życia jako wartości (tab. 14), zdecydowana większość respondentów (91,4%) wyraża gotowość narażenia własnego istnienia w obronie egzystencji innych. Taką opinię wyrażają w jednakowym stopniu uczniowie wszystkich typów szkół, częściej pochodzący ze wsi niż z miast, częściej wierzący i praktykujący nawet sporadycznie niż niewierzący. Z przytoczonego zestawienia wynika, że młodzież o wiele częściej gotowa jest narazić się w obronie życia niż przekonań. Może to rzucić pewne światło na dwa, bardziej szczegółowe problemy²⁵.

Pierwszy z nich dotyczy oceny historycznego faktu: „Od dawna ludzie różnią się w ocenie postępowania dwóch wielkich uczonych: Galileusza i Giordana Bruno. Obaj zostali postawieni przed sąd inkwizycji za głoszenie swych poglądów. Każdy z nich wybrał inną drogę postępowania. Galileusz odwołał swoje poglądy, co uratowało mu życie i umożliwiło dalszą pracę naukową. Giordano Bruno, mimo iż wiedział, że grozi mu śmierć, nie chciał odwołać swoich poglądów, w których słuszność wierzył i został stracony. Proszę powiedzieć, które postępowanie bardziej Pan(i) ceni?”

- a) wyżej oceniam postępowanie Galileusza,
- b) wyżej oceniam postępowanie Giordana Bruno,
- c) mam inne zdanie (jakie),
- d) trudno mi powiedzieć”.

W kategoriach moralnych postawę Galileusza należy uznać za pragmatyczną, a postępowanie Giordana Bruno należy zaliczyć do zachowań godnościowych²⁶. Poproszono, aby młodzież określiła, które z zachowań jest im bliższe: czy kom-

²⁴ Por. R. Rozsahazy, *Introduction historique a l'etude des valeurs*, w: *L'univers des Belges. Valeurs anciennes et nouvelles dans 80*, Louvain-la-Neuve 1984, s. 28 n.

²⁵ Por. W. Piwowarski, *Młodzież...*, s. 128.

²⁶ Por. K. Kiciński, *Godność, punitivność, autonomia jednostki*, w: *Wartości i ich przemiany*, red. A. Pawełczyńska, Warszawa 1992, s. 145.

promis w celu ratowania życia, czy wierność własnym poglądom aż po utratę życia (tab. 16).

T a b e l a 16. Preferencje wartości w sytuacji konfliktu między życiem a nauką

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Mia- sto	Zaang.	Nieza- ang.	Nie- syst.	Pozo- stali	
Wyżej oceniam Galileusza	15,6	13,7	11,5	12,5	14,3	13,0	14,1	16,9	10,3	13,5
Wyżej oceniam G. Bruno	69,7	69,5	75,0	72,1	69,9	68,5	72,3	73,5	69,2	71,2
Mam inne zdanie	4,1	9,0	5,1	5,6	8,9	7,6	5,8	4,8	9,4	6,7
Trudno powiedzieć	9,8	7,0	7,1	8,2	6,9	9,8	7,0	4,8	9,4	7,7
Brak danych	0,8	0,8	1,3	1,6	0,0	1,1	0,8	0,0	1,7	0,9
	V = 0,075 p ...			V = 0,069 p ...		V = 0,062 p ...				

Zdecydowana większość młodzieży (71,2%) wyżej ocenia postępowanie Giordana Bruno, a więc człowieka, który wybrał śmierć, by ratować swoje przekonania naukowe. Jedynie 13,5% badanych wybrało życie (w przypadku konfliktu przekonań i życia). Innych rozwiązań szukało 6,7% respondentów, a 7,7% uczniów nie potrafiło rozwiązać tego konfliktu (brak danych – 0,9%). Poglądy młodzieży w tym zakresie są dość jednorodne.

Płaszczyzną konfliktu jest również konieczność wyboru między życiem doczesnym a wiecznym. Postawiono młodzież przed dylematem wyboru: „Gdyby nie chodziło, jak w poprzednim pytaniu o odwołanie poglądów naukowych, lecz o wyparcie się wyznawanej wiary religijnej przez człowieka głęboko wierzącego, to jaki rodzaj postępowania ocenił(a)by Pan(i) wyżej?

- a) wyparcie się wiary i zachowanie życia,
- b) wyznanie wiary i śmierć,
- c) mam inne zdanie (jaki),
- d) trudno powiedzieć”.

Zebrane odpowiedzi na to pytanie zawiera tab. 17.

Tabela 17. Preferencje wartości w sytuacji konfliktu między życiem a wiarą

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang.	Niesyst.	Pozostali	
Wyparcie się wiary	9,0	4,7	3,2	5,6	4,4	3,3	4,9	2,4	9,4	5,2
Wyznanie wiary i śmierć	85,3	79,3	84,0	86,2	75,4	84,7	86,8	78,3	72,6	82,0
Mam inne zdanie	1,6	5,8	0,6	1,9	5,9	3,3	2,5	3,6	5,1	3,4
Trudno powiedzieć	4,1	10,2	11,6	6,3	13,8	8,7	5,8	15,7	12,0	9,2
Brak danych	0,0	0,0	0,6	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,9	0,2
	V = 0,134 p < 0,01			V = 0,172 p < 0,01		V = 0,105 p < 0,05				

Analiza wyników badań dowodzi, że bardziej ostro rysuje się konflikt między „wiarą a życiem” niż między „nauką a życiem”. Ponad cztery piąte badanych (82%) gotowych jest ponieść śmierć, aniżeli wyprzeć się wiary. Jedyne co dwudziesty respondent (5,2%) gotów jest ocalić życie doczesne kosztem wyrzeczenia się wiary. Innych rozwiązań poszukiwał co trzydziesty uczestnik badań (3,4%), a prawie co jedenasty (9,2%) nie potrafił rozwiązać tego konfliktu (brak danych – 0,2%).

Wszystkie zmienne różnicowały wyrażone przekonania młodzieży. Uczniowie zawodówek najczęściej prezentowali skrajne postawy. Za śmiercią, jako konsekwencją obrony wiary, optowało 85,3% (techn. – 84%, lic. – 79,3%) oraz za ratowaniem życia, kosztem wyrzeczenia się wiary (ZSZ – 9%, lic. – 4,7%, Techn. – 3,2%). Młodzież szkół maturalnych (lic. – 16%, techn. – 12,2%) częściej niż uczniowie szkół zawodowych (5,7%) poszukiwała innych rozwiązań, bądź nie potrafiła rozwiązać tego problemu. Podobnym radykalizmem postaw częściej odznaczał się uczniowie pochodzący ze wsi niż z miasta. Typ religijności ukazuje, że niezaangażowani w życie Kościoła (86,8%) częściej niż zaangażowani (84,7%), niesystematyczni (78,6%) i pozostali (72,6%) są gotowi ponieść śmierć, niż wyrzec się swojej wiary. Niesystematycznie praktykujący i pozostali stanowią najliczniejszy odsetek badanych, którzy nie potrafią rozwiązać tego konfliktu lub poszukują innego rozwiązania w takiej sytuacji.

Kolejnej ocenie młodzieży poddano następujący przykład: „Są dwie sekretarki w tym samym wieku, wykonujące praktycznie tę samą pracę. Jedna z sekretarek dowiaduje się, że druga zarabia więcej niż ona. Gdy pokrzywdzona poszła do szefa z pretensjami, usłyszała, że tamta sekretarka jest lepiej zawodowo przygotowana i bardziej pracowita. Czy twoim zdaniem jest słuszne, że w opisaney sytuacji lepiej płacono jednej z sekretarek?” (tab. 18).

Tabela 18. Ocena sprawiedliwej pracy i płacy

Kategorie ocen	Typ szkoły			Pochodzenie		Typ religijności				Razem
	ZSZ	Lic.	Tech.	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang.	Nie-syst.	Pozostali	
Tak	23,8	41,0	34,0	30,4	42,9	29,4	33,5	32,5	44,4	35,0
Nie	55,7	39,5	51,3	50,2	40,9	50,0	48,8	51,8	35,9	46,6
Trudno powiedzieć	20,5	18,7	14,7	19,1	15,7	20,6	16,9	15,7	19,7	18,0
Brak danych	0,0	0,8	0,0	0,3	0,5	0,0	0,8	0,0	0,0	0,4
	V = 0,116 p < 0,01			V = 0,127 p < 0,02		V = 0,091 p ...				

Blisko połowa uczniów (46,6%) twierdzi, że jest to niesprawiedliwe, a ponad jedna trzecia uważa, że wyższe wynagrodzenie dla jednej z sekretarek jest słuszne. Prawie jedna piąta badanych (18%) nie potrafi wyrazić swojej opinii na ten temat („trudno powiedzieć”).

Za słuszością takiego wynagrodzenia opowiadali się głównie licealiści (41%) i pochodzący z miasta (42,9%), z czym nie zgadzali się przede wszystkim uczniowie szkół zawodowych (55,7%) i mieszkańcy wiosek (50,2%). Typ religijności nie różnicował istotnie statystycznie badanej młodzieży. Można przypuszczać, że młodzież oceniła zaistniałą sytuację kategoriami socjalistycznej równości społecznej, według której każdemu należy się taka sama zapłata za zleconą pracę.

Analiza konfliktów i sposobu ich rozwiązania ukazuje nam zakres zaangażowania młodzieży w wartości podstawowe. Wydaje się, że są one dość mocno zakorzenione w mentalności młodego pokolenia, które w przyszłości będzie tworzyć kulturę życia środowiska społecznego.

Podsumowując zaprezentowane analizy wyników badań w zakresie akceptacji wartości podstawowych, należy stwierdzić, że młodzież dość wysoko ceni sobie te wartości, mimo iż nie są one dostatecznie przez nią realizowane. Najczęściej postrzegane oczami młodych wartości obecne w życiu Polaków, jak: wolność, religia i demokracja, domagają się uzupełnienia wartościami postulowanymi przez młodzież takimi, jak: prawda, sprawiedliwość i godność osoby ludzkiej. W postawach młodzieży częściej przeważa chęć obrony ludzkiego życia, wolności, pokoju i ojczyzny nawet z narażeniem własnego życia; a w sytuacjach konfliktu między życiem a wiarą, znacznie częściej przeważa opinia o wyznaniu wiary i obrony własnych przekonań niż ich kosztem ratowania życia doczesnego.

Zadaniem Kościoła i państwa powinna być troska o realizację wartości podstawowych: uznawanych, postulowanych i odczuwanych przez młode pokolenie. Młodzież bowiem jest przyszłością każdego narodu. Wychowaniem w tym zakresie winni zająć się katecheci, pedagodzy, politycy i naukowcy. Powinny je rozwijać podmioty zajmujące się procesem socjalizacji i wychowaniem, a więc: rodzina, szkoła, środowiska zawodowe, partie polityczne, Kościół oraz środki maso-

wego oddziaływania²⁷. Globalizm edukacyjny w tym zakresie, oparty na ideałach prawdy, wolności, sprawiedliwości i demokracji powinien przygotować do przyjęcia tych wartości, które będą bronić ludzkie życie przed degradacją²⁸.

ACCEPTATION OF FUNDAMENTAL VALUES BY YOUTH STUDENTS

Summary

The process of unification of the continent has become a stimulus for researches on fundamental values. In multinational societies these fundamental values cause that people unite to struggle for their common right. All social groups are concerned with these values and all groups should respect and defend them. Ignorance of fundamental values causes social alienation and depravation.

In the article presented above, the level of recognition of fundamental values by High School students has been presented, on the example of one of the schools in Krosno in Podkarpacie Province in the years of 1996 and 1997. In the first point, the values recognized and postulated by students were presented, in the second one-realized values are described and in the third point a conflict in the area of fundamental values were analyzed.

The analysis of the research shows that students recognize and prize these values, although they are not fully recognized. Most recognized values such as: freedom, religion and democracy need to be completed by students' own values as truth, justice and dignity of human being. The students usually are willing to defend human life, freedom, peace involving even the eagerness of devoting their own life. As far as the conflict between life and faith is concerned, the opinion of defending the faith is prevailing.

Translated by Marzena Brejta

Nota o Autorze: ks. dr JANUSZ MIERZWA – wykładowca w Instytucie Teologiczno-Pastoralnym w Rzeszowie oraz w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.

Słowa kluczowe: wartości podstawowe, młodzież, wartości, Krosno.

²⁷ Por. W. Piwowarski, *Młodzież...*, s. 132 n.

²⁸ Por. Z. Łomny, *Aksjologiczny kanon edukacyjnej doktryny globalnej*, Warszawa 1994, s. 24.